

PHEGEA

driemaandelijks tijdschrift van de
VERENIGING VOOR ENTOMOLOGIE
van de
Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen

Redaktieadres : W. De Prins, Diksmuidelaan 176, 2600 Berchem. Tel. : 031 - 22.02.35

Jaargang 9

Oktober 1981

Nummer 4

ETIKETTEN EN ... ETIKETTEN

(Willy DE PRINS)

Dikwijls krijg ik vlinders te determineren die op erbarmelijke wijze geëtiketteerd zijn; noch de vorm van het etiket, noch de vermeldingen erop getuigen van enige zin voor orde of nauwkeurigheid. Dikwijls heeft de betreffende entomoloog gewoon gelinieerd of geruit papier gebruikt, soms zelfs kladpapier en in enkele gevallen waren gewoon de onbedrukte boorden van een krant tot kleine, vormloze papiertjes gescheurd, en dit voor definitieve etiketten! Op deze "etiketten" staan soms hoogst vreemde aanduidingen zoals : Bz71 of H.b.B.vi.75 (zie fig. 2).

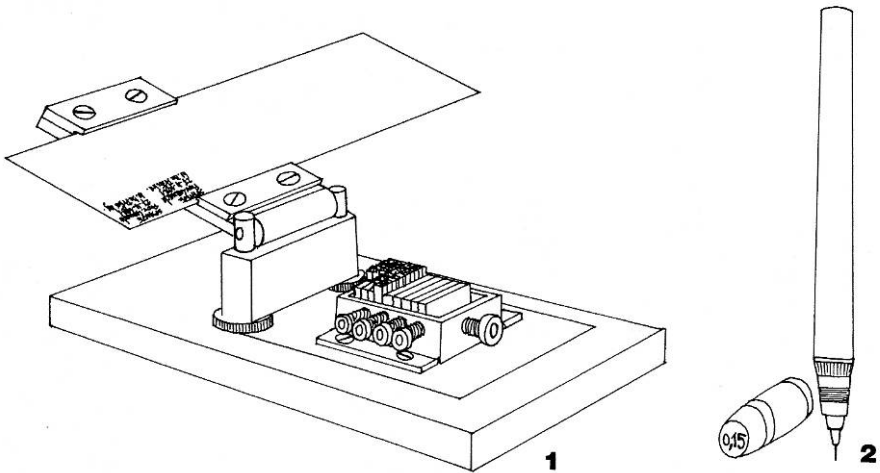
Gelukkig zijn er ook entomologen die meer werk besteden aan het etiketteren van hun materiaal, en dat is ook nodig als men zijn verzameling op een wetenschappelijk verantwoorde wijze wil opbouwen. Iedere specialist die later een studie van een bepaalde soort wil maken, moet op het etiket onder het insect alle faunistische gegevens vinden die hem toelaten de juiste vindplaats te situeren in een goede atlas en een histogram te tekenen van de vliegtijd.

Deze gegevens kunnen op de meest verschillende manieren op het etiket aangebracht worden en jammer genoeg gebeurt dat dikwijls foutief. Eerst en vooral is er de keuze van het materiaal. Etiketten mogen uitsluitend vervaardigd worden uit stevig papier dat niet krult. Het liefst zal men wit papier gebruiken omdat dit de leesbaarheid verhoogt. Dit papier snijdt men tot kleine rechthoekjes van de gewenste grootte; meestal volstaan rechthoekjes van 10 x 15 mm. Om de gegevens op het etiket te schrijven, gebruikt men best onuitwisbare inkt, het liefst Oostindische inkt. Heel handig hiervoor zijn de pennen van Rotring (zie fig. 1) of andere merken die kunnen uitgerust worden met een schrijfstift van 0,10 of 0,15 mm. Dikkere schrijfstiften (0,20 of 0,30 mm) moeten afgeraden worden voor het schrijven van etiketten, omdat zij geen klein lettertype toelaten. In geen geval mag men gewone

inkten voor vulpennen of balpennen gebruiken omdat die meestal op basis van aniline vervaardigd zijn en na enkele tientallen jaren verbleken en zelfs volledig verdwijnen. Bovendien schrijven balpennen onvoldoende fijn.

Voor mensen die dikwijls op dezelfde plaats verzamelen, kan het een zeer zenuwslopend werk zijn om honderden keren dezelfde naam te moeten schrijven. Er bestaan dan ook enkele technische hulpmiddeltjes om hieraan te verhelpen. Een schrijfmachine met gewoon lettertype is in elk geval af te raden omdat zij veel te grote etiketten zou opleveren. Tot voor enkele jaren was er wel een speciaal type schrijfmachine op de markt, voorzien van uiterst kleine lettertjes en werkend zonder blanco interlinies. De etiketten die op zulke machine vervaardigd werden, waren echter weinig esthetisch.

Men kan met een gewone schrijfmachine, en dan nog liefst met een zwart plastic-lint, een blad vol etiketten tikken, dat men dan fotografisch laat verkleinen tot het gewenste formaat en vervolgens laat afdrucken op fotopapier. Dikwijls laat het resultaat van deze werkwijze veel te wensen over en er zullen wel weinig entomologen zijn die voldoende technische ervaring, uitrusting en tijd bezitten om zulke etiketten zelf te maken. Het oorspronkelijk getypte blad kan men ook met gespe-

Figuur 1 : Druk- en schrijfmateriaal :

1. Handdrukapparaat (15 x 8 x 6 cm); hiermee werden de etiketjes van figuur 2 gedrukt.
2. Pen voor Oostindische inkt van het type Rotring; hiermee werden de figuren voor dit artikel getekend.

cialiseerde kopieerapparatuur laten verkleinen. Daarna kan men er afdrucken van maken op stevig papier. In geen geval mogen kopieën vervaardigd worden op chemisch bewerkt papier omdat zulke etiketten met de jaren vervagen.

Sinds enkele jaren zijn er ook kleine handdrukapparaten in de handel die niet buitensporig duur zijn (zie fig. 1). Deze apparaten bestaan uit een eenvoudig drukpersje (het mijne meet 15 x 8 x 6 cm), een cassette met loden lettertjes, een pincet, een tube drukinkt, een rubberen rolletje en een glazen plaatje. In het begin vergt het gebruik van zulk een drukpers wel enige handigheid en geduld, maar langzaamaan leert men hoe men het best te werk gaat en al vlug kan men in enkele uren tijd tot duizend etiketten vervaardigen. Een bijkomend voordeel van een handdrukpers is dat men steeds zeer leesbare etiketten heeft. Daarom raad ik de mensen die hun etiketten met de hand schrijven aan, steeds afzonderlijke letters te gebruiken en geen lopend schrift, zeker niet als men een handschrift heeft dat aan de Egyptische hiërogliefen herinnert.

Wat moet er nu eigenlijk op het etiket vermeld worden? In het kort gezegd zijn dat : vindplaats, datum en naam van de verzamelaar.

1. Vindplaats :

De aanduiding van de vindplaats zal de grootste ruimte op het etiket innemen omdat ze zo precies mogelijk moet zijn. In de meeste Europese landen is het de gewoonte om eerst het land te vermelden. Het komt namelijk meermaals voor dat in verschillende landen gemeenten voorkomen met dezelfde naam. Zo is er een Deurne in de Belgische provincie Antwerpen, maar ook in de Nederlandse provincie Noord-Brabant. Trouwens, wat zeggen de namen Finnentrop, Schruns, Gignod of Gonsans als er niet bij vermeld staat dat ze respectievelijk in West-Duitsland, Oostenrijk, Italië of Frankrijk liggen. Dikwijls is het bovendien ook nodig om de provincie of het departement te vermelden. Naast het Deurne in de provincie Antwerpen en het Nederlandse Deurne, ligt er ook nog een in de Belgische provincie Brabant.

Tenslotte komt de aanduiding van de gemeente. Bij zeer kleine gemeenten in afgelegen streken vermeldt men best ook de meest nabij gelegen grotere plaats. Dit is zeker nodig als men in weinig bekende streken in het buitenland verzameld heeft. Sommige entomologen wensen ook een gehucht op het etiket te vermelden. Daar is zeker niets op tegen, indien ze er dan zeker wel voor zorgen er ook de gemeente bij te zetten. Want wie gewoon "Rooi" schrijft, laat de anderen in het ongewisse of men de vindplaats in Berchem of in Oud-Turnhout moet situeren. Een "Heide" vindt men bij Bevel, Kalmthout en Lommel en een "Heikant" in meer dan 10 gemeenten, en hierbij beperk ik me dan nog tot de provincie Antwerpen, want ook in Limburg en Brabant zijn er heikanten.

De laatste tijd is bij sommige entomologen de gewoonte ontstaan om bij de naam van de gemeente ook het postnummer te vermelden. Zij zetten op hun etiket bijvoorbeeld : B-2530 Boechout of F-75003 Paris. Dit kan zeker bijdragen tot een nauwkeuriger situering van de vindplaatsen en tot het voorkomen van misverstanden. Jammer genoeg hebben lang

B271

H.B.B. vi. 75 1

Winnepoort
4/8/73

Meckelb./Haas
26-VI-1973

Anderslecht
17/73
leg. R. J. d. A.

BELGIË
Prov. Antwerpen
Boechout
31-10-1980
W.O. De Prins leg.

FRANKRIJK
Prov. orientales
Mt. Camigou 1800m
26-07-1979
W.O. De Prins leg.

SPANJE
Prov. Granada
Guadix 1000 m
04-08-1981
W.O. De Prins leg.

2

ISLAS CANARIAS
Tenerife 10 m
Los Cristianos
06-04-1981
W. De Prins leg.

ISLAS CANARIAS
Tenerife 1000 m
Ficalonga Vistaflo
06-04-1981
W. De Prins leg.

JOEGOSLAVIE
Bosnia 1000 m
Rozanija, Sarajevo
03-07-1973
W.O. De Prins leg.

GRIEKENLAND
Metedonia 1000 m
Lichnos Vasson
06-07-1981
W.O. De Prins leg.

BELGIË
Prov. Namen
Balvoise
18-10-1981
Gen W. De Prins leg.

BELGIË
West Vlaanderen
Wandelput
07-06-1981
G. De Prins leg.

BELGIË
Prov. Antwerpen
Wommelgem
15-06-1981
W. De Prins leg.

ENGLAND
Kent
Briest Wood
05-11-1981
V. O. De Prins leg.

PYRAUS ♂
alveus Hb.
DET. W.O. DE PRINS

ADSCITA ♀
seafices L.
DET. W.O. DE PRINS

MAMESTRA ♂
persicariae L.
DET. W.O. DE PRINS

LYCOPHOTIA ♂
porphyrea D.R.S.
DET. W.O. DE PRINS

3

e.l. 16-03-1981
Ainus
glutinosae L.G. n.

e.l.
Teline stenoperalis
Webb Bath.

e.l.
Solibus
occuperia L.

4

Figuur 2 : Verschillende typen van etiketten :

1. Hoe het niet moet : links slordige papiertjes met volkomen onduidelijke gegevens en rechts met weinig zorg geschreven, onvoldedige etiketten.
2. Hoe het wel moet : links met de hand geschreven, rechts gedrukt (origineel formaat van de gedrukte etikettes : 15 x 10 mm).
3. Naametiketten; eventueel kan men hierop ook het jaartal van de determinatie vermelden.
4. Etiketten met gegevens over de kweek.

niet alle landen het gebruik van postnummers ingevoerd en daarom is het onmogelijk om deze werkwijze konsekvent door te voeren.

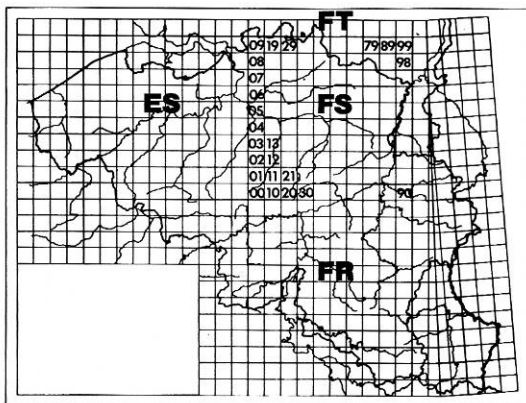
Vooraf in Denemarken wordt gepropageerd om naast de gewone plaatsaanduiding ook het UTM-nummer te vermelden. Volgens het UTM-systeem wordt de hele aarde verdeeld in vakken van 100 x 100 km die elk aangeduid worden met twee letters. Elk van deze vakken is verder onderverdeeld in hokken van 10 x 10 km die elk aangeduid worden met twee cijfers : het eerste cijfer duidt het hokje op de x-as aan, het tweede dat op de y-as. Met deze vier symbolen kan men dus op een in vakken verdeelde kaart zeer snel de juiste vindplaats situeren. Dit systeem wordt dan ook gebruikt door het European Invertebrate Survey voor het opstellen van de bekende verspreidingskaartjes (zie fig. 3).

Ter illustratie laat ik hieronder alle Antwerpse gemeenten volgen, zoals ze bestonden vóór de fusie, met hun respectievelijk UTM-nummer. In enkele gevallen heb ik ook een dikwijls gebruikt gehucht vermeld.

ES.96 AARTSELAAR
ES.97 ANTWERPEN
FS.48 ARENDONK
FT.30 BAARLE-HERTOG
FS.57 BALEN
FS.28 BEERSE
FS.15 BEERZEL
ES.97 BERGHEM
FS.16 BERLAAR
FS.16 BEVEL
ES.95 BLAASVELD
FS.06 BOEGHOUT
FS.05 BONHEIDEN
FS.25 BOOISCHOT
ES.96 BOOM
ES.97 BORGERHOUT
ES.86 BORNEM
FS.07 BORSBEEK
FS.27 BOUWEL
FS.08 BRASSCHAAT
FS.19 BRECHT
ES.95 BREENDONK
FS.17 BROEGHEM
ES.97 BURCHT
FS.47 DESSEL
FS.07 DEURNE
FS.06 DUFFEL
ES.96 EDEGEM
FS.36 EINDHOUT
ES.98 EKEREN
FS.17 EMBLEM
FT.00 ESSEN
FS.37 GEEL
FS.16 GESTEL (BERLAAR)
FT.10 GESTEL (MEER)
FS.28 GIERLE
FS.27 GROBBENDONK
FS.26 HALLAAR
FS.17 HALLE
ES.95 HEFFEN
FS.08 HEIDE (BRASSCHAAT)
ES.95 HEINDONK
FS.26 HEIST-OP-DEN-BERG
ES.96 HEMIKSEM
FS.27 HERENTALS
FS.26 HERENTHOUT
FS.35 HERSELT
ES.86 HINGENE
ES.97 HOBOKEN
ES.98 HOEVENEN
FS.05 HOMBEEK
ES.98 HOOGBOOM (EKEREN)

FS.29 HOOGSTRATEN
FS.25 HOUTVENNE
FS.06 HOVE
FS.26 HULSHOUT
FS.26 ITEGEM
FS.09 KALMTHOUT
ES.98 KAPELLEN
FS.37 KASTERLEE
FS.16 KESSEL
FS.16 KONINGSHOOIKT
ES.96 KONTICH
FS.36 LAAKDAL
ES.95 LEEST
FS.36 LICHTAART
FS.06 LIER
ES.85 LIEZELE
FS.27 LILLE
FS.06 LINT
ES.85 LIPPELO
FS.19 LOENHOUT
ES.85 MARIEKERKE
FS.17 MASSENHOVEN
FS.05 MECHELEN
FS.39 MEER
FS.46 MEERHOUT
FT.20 MEERLE
ES.97 MERKSEM
FS.29 MERKSPLAS
FS.29 MINDERHOUT
FS.47 MOL
FS.26 MORKHOVEN
FS.06 MORTSEL
FS.05 MUIZEN
ES.96 NIEL
FS.16 NIJLEN
FS.26 NOORDERWIJK
FS.17 OELEGEM
FS.36 OEVEL
FS.26 OLEN
FS.46 OLMEN
FS.05 O.L.VROUW-WAVER
FS.18 OOSTMALLE
ES.85 OPPIJURS
FS.38 OUD-TURNHOUT
FS.27 POEDERLEE
FT.40 POPPEL
FS.58 POSTEL
FS.17 PULDERBOS
FS.17 PULLE
FS.15 PUTTE
ES.85 PUURS
FS.25 RAMSEL

FS.07 RANST	FS.27 VORSELAAR
FS.39 RAVELS	FS.36 VORST
ES.96 REET	FS.38 VOSSELAAR
FS.48 RETIE	FS.07 VREMDE
FS.29 RIJKEVORSEL	FS.06 WAARLOOS
FS.15 RIJMENAM	FS.05 WALEM
ES.96 RUISBROEK	FS.28 WECHELDERZANDE
ES.96 RUMST	FS.39 WEELDE
ES.96 SCHELLE	ES.86 WEERT
FS.07 SCHILDE	FS.36 WESTERLO
FS.07 SCHOTEN	FS.18 WESTMALLE
FS.15 SCHRIEK	FS.25 WESTMEERBEEK
FS.08 's-GRAVENWEEZEL	FS.26 WIEKEVORST
ES.85 SINT-AMANDS	FS.07 WIJNEGEM
FS.08 SINT-JOB-in-'t-GOOR	FT.00 WILDERT (ESSEN)
FS.05 SINT-KATELIJNE-WAVER	FS.39 WILDERT (RAVELS)
FS.19 SINT-LENAARTS	ES.95 WILLEBROEK
ES.98 STABROEK	ES.97 WILRIJK
ES.96 TERHAGEN	FS.07 Wommelgem
FS.37 TIELEN	FS.29 WORTEL
ES.95 TISSELT	FS.19 WUUSTWEEZEL
FS.38 TURNHOUT	FS.17 ZANDHOVEN
FS.36 VEERLE	FS.18 ZOERSEL
FS.17 VIERSSEL	ES.97 ZWIJNDRECHT
FS.28 VLIMMEREN	

Figuur 3 : Verspreidingskaartje met indeling volgens het UTM-systeem. In enkele hokjes van het vak FS zijn de nummers vermeld om het systeem duidelijk te maken.

Indien men in bergstreken verzameld heeft, is het ook nodig om de hoogte boven de zeespiegel te vermelden. Dit is belangrijk voor het bestuderen van de verticale verspreiding van bepaalde gebergtesoorten. Deze hoogte kan men bepalen door gebruik te maken van gedetailleerde stafkaarten of van een hoogtemeter.

2. Datum :

De aanduiding van de datum mag kort zijn op voorwaarde dat ze nauwkeurig is. Vroeger vond men het dikwijls voldoende om alleen de maand of het jaartal te vermelden, maar wie een studie wil maken van de vliegperiode van een insect, verlangt preciezere gegevens. Wegens plaatsgebrek duidt men de maanden aan door middel van een getal. Tot voor enkele jaren was het algemeen gebruikelijk om dit getal in Romeinse cijfers te schrijven (I, II, III, IV, V, VI ... XI, XII of i, ii, iii iv ... xi, xii), maar meer en meer is deze gewoonte aan het verdwijnen en schrijft men gewoon Arabische cijfers. In Amerika zet men eerst het jaartal, dan het nummer van de maand en dan de dag, dikwijls zonder spatie : 19751021, wat dus betekent dat het insect op 21 oktober 1975 gevangen werd. In Europa daarentegen schrijft men eerst de dag, dan de maand en dan het jaartal, het liefst met een streepje of puntje tussen de verschillende onderdelen : 21-10-1975 of 21.10.1975. Het jaartal mag niet afgekort worden tot bijvoorbeeld '75, want ook in 1875 werden reeds insecten verzameld!

Bij langer oponthoud op eenzelfde vindplaats, wat tijdens vakanties dikwijls het geval is, schrijven sommige mensen begin- en einddatum van de verzamelperiode op. Dit gebeurt dan meestal op de volgende manieren : 1/9-08-1980 (van 1 tot 9 augustus 1980) of 27-07/04-08-1980 (van 27 juli tot 4 augustus 1980). Dit gebruik is zeker beter dan helemaal geen aanduiding, maar het moet toch zo sterk mogelijk beperkt worden omdat het weinig nauwkeurig is.

Indien het exemplaar in een jeugd stadium (ei, rups, pop) gevangen werd schrijft men op het etiket de datum van de vangst, maar ook de datum van de ontpopping. Naargelang men het insect gekweekt heeft uit het ei, of vanaf het rups- of pop stadium, schrijft men voor deze tweede datum de vermelding a.o. (ab ovo), e.l. (ex larva) of e.p. (ex pupa). Eventueel kan men deze tweede datum op een apart etiketje schrijven waarbij dan ook de gegevens vermeld staan over de voedselplant e.d. (zie fig. 2).

3. Naam van de verzamelaar :

Op de laatste regel van het etiket komt de naam van de verzamelaar (initialen en volledige familienaam), met daarachter de vermelding leg. (legit), wat betekent : "heeft verzameld".

Samengevat wordt het dus : land, provincie, gemeente, eventueel hoogte, datum en verzamelaar. Elk insect in een verzameling moet van een dergelijk etiket voorzien zijn. Op een tweede etiket kunnen, zoals reeds hoger gezegd, de gegevens vermeld worden die verband houden met de kweek van het exemplaar. Een derde etiket bevat de wetenschappe-

lijke naam van het exemplaar. Om alle misverstanden te voorkomen schrijft men deze naam best voluit, dus ook de genusnaam, en men voegt er de auteursnaam aan toe. Het is ook steeds interessant te vermelden wie het insect determineerde. Men zet dan achter de naam van de betreffende specialist de vermelding det. (determinavit). In plaats van een derde etiket te gebruiken voor het aanduiden van de naam, wordt ook wel eens de achterzijde van het vindplaatsetiket gebruikt; men moet dan wel telkens het exemplaar omkeren om te weten hoe het heet.

Tot slot zou ik er nog eens willen op drukken dat de etiketten onder de insecten hoogst belangrijk zijn wil men zijn verzameling enige wetenschappelijke waarde geven. Iedere andere entomoloog die exemplaren uit zulk een verzameling ter studie ontvangt moet ondubbelzinnig de nodige gegevens op de etiketten kunnen vinden. Deze moeten daarom zowel volledig als verzorgd zijn.

DE PRINS W.O. : Diksmuidelaan 176, 2600 BERCHEM.

BOEKBESPREKINGEN

MÜLLER, P. : AREALSYSTEME UND BIOGEOGRAPHIE

23 x 16 cm. 704 p., 276 figuren, 288 tabellen. Uitgeverij Eugen Ulmer, Postfach 1032, D-7000 Stuttgart 1. 1981, gebonden 158,- DM.

Biogeografie is nog een relatief jonge wetenschap die in vele universiteiten zelfs niet als apart vak wordt onderwezen. Ze is geen loutere samenvoeging van de traditionele zoögeografie en plantengeografie, hoewel ze er veel termen en begrippen van gebruikt. Ook is biogeografie niet een soort ekologie. Wel is ze ermee verwant, maar ze omvat meer.

Het centrale onderwerp van onderzoek is het areaalsysteem, een moeilijk, maar helder gedefinieerd begrip. Het is in de meeste gevallen beperkter dan het begrip "areaal", zoals het in de zoögeografie (b.v. bij DE LATTIN) gehanteerd wordt. Voor elk areaalsysteem kan de ekologische valentie, de genetische variabiliteit en fylogenie van de dieren en plantenpopulaties bestudeerd worden, verder de invloeden in ruimte en tijd op het areaalsysteem, veroorzaakt door diverse abiotische en biotische factoren. Door deze sterke ruimtelijke inkringing van het begrip areaalsysteem wordt het mogelijk een duidelijke scheiding te maken van woon-, voortplantings- en verspreidingsgebied van een soort of een ondersoort. Dit is belangrijk voor het evolutie-onderzoek, omdat men zodoende alle aandacht toespitst op dat gebied waarin de eigenlijke doorgave van de genen plaatsvindt. Aan het begin ligt de vraag : "Waarom komt soort x in het gebied y voor en ontbreekt ze in het gebied z?". Bij het antwoord wordt niet enkel met recente ekologische oorzaken rekening gehouden, maar ook met historische.